

7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2012. 180 с.
8. Ходаківська О. В. Екологізація сільськогосподарських земель: сучасний вимір та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. № 10. 2011. С. 28–36.
9. Шибасва Н. В., Квятко Т. М. Еволюція спільної аграрної політики ЄС. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. 2015. № 162. С. 306–315.
10. Шкуратов О. І., Чудовська В. А., Вдовиченков А. В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку: монографія. Київ: ДІА, 2015. 248 с.

References

1. Vinska, O. Y. (2010). *Osoblyvosti suchasnoho stanu realizatsii Spilnoi Ahrarnoi Polityky Yevropeiskoho Soiuzu*. [Features of the current state of implementation of the Common Agricultural Policy of the European Union]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 40, 5–19 [in Ukrainian]
2. Dziadykevych, Yu. V. (2016). *Ekonomika dovkillia i pryrodnykh resursiv: monohrafiia*. [Economics of environment and natural resources]. Ternopil: Aston
3. Broshchak, I. S., Hevko, R. B., Nykerui, S. S., Vitrovyi, A. O., Orynyk, B. I., & Skarzhynskiy, V. F. (2013). *Monitorynh gruntiv, shliakhy pokrashchennia rodiuchosti ta ekolohichnoi bezpeky zemel Ternopilskoi oblasti [Monitoring of soils, ways of fertility improvement and ecological safety of agricultural lands in Ternopil region.]*. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
4. Sava, A. P., Sydoruk, B. O., Oliinyk, O. R., & Dovhan, S. V. (2014). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia vyrobnytstva ekobezpechnoi silskohospodarskoi produktsii*. [Organizational and economic mechanism of ensuring of environmentally safe agricultural production]. Ternopil, Ukraine: Krok, 263 [in Ukrainian]
5. Popova, O. L. (2013). Novi priorytety Spilnoi ahrarnoi polityky YeS na 2014–2020 roky: stratehichni oriientyry dlia rozvytku ahrosfery Ukrainy [New priorities of the EU Common Agricultural Policy for 2014–2020: strategic landmarks for the development of the agrosphere of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 12, 89–96 [in Ukrainian].
6. Sirenko, N. M. (2010). *Upravlinnia stratehiieiu innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy* [Management of the Strategy of Innovative Development of the Agricultural Sector of the Ukrainian Economy]. Mykolaiv
7. Lupenko, Yu. O., & Mesel-Veseliak, V. Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture in Ukraine for the period till 2020]. Kyiv: Natsionalnyi naukovyi tsentr «Instytut ahrarnoi ekonomiky».
8. Khodakivska, O. V. (2011). Ekolohizatsiia silskohospodarskykh zemel: suchasnyi vymir ta perspektyvy rozvytku [Ecologization of agricultural land: modern dimension and development prospects]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 10, 28–36.
9. Shybaieva, N. V., & Kviatko, T. M. (2015). Evoliutsiia spilnoi ahrarnoi polityky YeS [Evolution of the EU Common Agricultural Policy]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka Bulletin of the Kharkov National Technical University of Agriculture*, 162, 306–315.
10. Shkuratov, O. I., Chudovska, V. A., & Vdovychenkov, A. V. (2015). *Orhanichne silske hospodarstvo: ekoloho-ekonomichni imperatyvy rozvytku*. [Organic agriculture: ecological and economic imperatives of development]. Kyiv: DIA.

Стаття надійшла до друку 18.04.2018 р.

УДК 332.3

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, кафедра обліку і аудиту;
м. Луцьк; e-mail: ams95@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-02-112-116>

ПРИРОДНІ КОРМОВІ УГІДЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті на основі обліку природних кормових угідь, статистичних даних про споживання основних продуктів харчування населенням, імпорту продукції тваринництва, динаміки поголів'я ВРХ проведено аналіз їх використання з урахуванням економічних, екологічних та соціальних аспектів.

Проведення даних заходів призведе до імпортозаміщення продукції тваринництва, що дасть можливість створити в сільськогосподарських підприємствах додатково більше 34 тисяч робочих місць при продуктивності праці у тваринництві в сільськогосподарських підприємствах – 237 990 грн (18 x 0,4554: 0,000238=34 442) та збільшить надходження коштів в особисті селянські господарства на 9,8 мільярда гривень.

Ключові слова: продовольча безпека, сільськогосподарські угіддя, тваринництво, аграрна реформа, сільськогосподарське виробництво, сінокоси, пасовища.

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, Восточноєвропейський національний університет
імени Леси Українки, кафедра учета и аудита;
г. Луцк; e-mail: ams95@ukr.net

ПРИРОДНЫЕ КОРМОВЫЕ УГОДИЯ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье на основе учета природных кормовых угодий, статистических данных о потреблении основных продуктов питания населением, импорта продукции животноводства, динамики поголовья КРС, проведен анализ их использования с учетом экономических, экологических и социальных аспектов.

Проведение данных мероприятий приведет к импортозамещению продукции животноводства, что даст возможность создать в сельскохозяйственных предприятиях дополнительно более 34 тысяч рабочих мест при производительности труда в животноводстве в сельскохозяйственных предприятиях 237 990 грн (18 x 0,4554: 0,000238=34 442) и увеличит поступление средств в личные крестьянские хозяйства на 9,8 млрд грн.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, сельскохозяйственные угодия, животноводство, аграрная реформа, сельскохозяйственное производство, сенокосы, пастбища.

Shvorak Anatoliy,
Doctor of Economics, East European National University Named After Lesya Ukrainka,
Accounting and Audit Department;
Lutsk; e-mail: ams95@ukr.net

NATURAL FODDER AGRICULTURAL LANDS AND SOCIAL ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

The article on the basis of accounting of natural fodder agricultural lands, statistical data about consumption of basic food products by population, import of cattle-farming production, dynamics of cattle livestock, the analysis of their use as to economic, ecological, and social aspects is conducted. Analysing the given data we can make a conclusion that density of cattle livestock on agricultural lands decreased more than six times leading to catastrophic decrease of using organic fertilizers and worsening the quality of plant growing products. Decrease of cattle livestock led to rising in price products and increase of its consumption.

At the same time (2010–2015) in average Ukraine imported on 673 864 thousand dollars meat and meat products and milk and milk products that is equivalent more than 18 mlrd grn. The cost of livestock products in Ukraine was 71,03 mlrd grn in 2015.

The efficiency of using land resources has a big meaning in economy of country agriculture. The increase of quantity and quality of cattle farming products may be successfully realized only on conditions of important increase of efficiency of using land resources that acquires special topicality in modern state of conducting agriculture.

The carrying out of given measures will lead to import substitution of cattle farming products that will give possibility to create in agricultural farms additionally more than 34 thousand of working places and will increase the receipts of means to personal farms of rural dwellers on 9,8 mlrd grn. The given measures will give the possibility to improve the social and economic situation in rural locality.

Key words: food security, agricultural lands, cattle-farming, agrarian reform, agricultural production, hayfields, pastures.

Постановка проблеми. Сучасний стан ринкової трансформації сільськогосподарського виробництва зумовлює необхідність невідкладного проведення послідовних макроекономічних реформ. Як свідчить досвід проведення аграрних реформ, створення ефективного товаровиробника неможливе без обґрунтування стратегії розвитку АПК формування відповідного організаційного, політичного, правового та соціально-економічного середовища. Однак, незважаючи на глибину наукових досліджень, ефективне й раціональне використання природних кормових угідь у сучасних ринкових умовах господарювання залишається до кінця не розв'язаною загальнодержавною проблемою й потребує подальшого опрацювання.

Мета статті – аналіз раціонального використання земельних ресурсів, на основі яких формується збалансований соціально-економічний розвиток сільського господарства.

Виклад основного матеріалу: Матеріальний добробут громадян значною мірою залежать від успішної роботи аграрного сектору України. Успішне функціонування та розвиток підприємств аграрної сфери значною мірою залежить від рівня їх ресурсного забезпечення. Вирішальна роль при цьому належить землі, яка є не лише природним ресурсом, а й матеріальною основою життєдіяльності суспільства. На основі використання земельних ресурсів формується продовольча, виробнича, експортна, природно-ресурсна та інфраструктурна складові збалансованого соціально-економічного розвитку країни. Земля традиційно є основним засобом сільськогосподарського виробництва й найціннішим багатством нашої держави.

Земельні ресурси разом з іншими природними ресурсами є компонентами навколишнього середовища, місцем існування людини. Їм належить активна участь у суспільному виробництві, вони є засобом виробництва й джерелом задоволення потреб людини та продовольчої безпеки країни, а також земельні ресурси є невід’ємною та основною умовою життя й функціонування процесу суспільного виробництва.

Така ситуація зі споживанням продуктів харчування населенням відчутно позначається на зменшенні народжуваності. За свідченням академіка Б. І. Пасхавера, продовольча бідність населення країни значною мірою зумовлена ціновою недоступністю продуктів харчування.

Не сприяє покращенню стану продовольчої безпеки країни здійснена трансформація аграрної структури, у результаті якої крупним товарним сільгоспвиробникам виробництво м’ясо-молочної продукції вважається економічно не вигідним. Більшість агрохолдингів зорієнтовані на виробництво, яке поребує великих капітовкладень та трудозатрат (1).

В Україні варто розглядати два основні напрями досягнення продовольчої безпеки. По-перше, потрібно забезпечувати постачання продовольства в таких кількостях, які могли б забезпечити здорове й повноцінне харчування населення. По-друге, треба зробити наголос на досягненні самозабезпеченості продукцією сільського господарства (зокрема продукцією, яку виробляють у господарствах населення), а також на підтримці й захисті державою вітчизняних товаровиробників, що автоматично коригує імпорту продукції.

Аналіз отриманої інформації дає підставу зробити висновок про те, що споживання основних продуктів харчування населенням України на 1 особу, кг за рік нижче від норми щодо м’яса та м’ясопродуктів становить 31,4 %, а за молочними й молокопродуктами – 41,6 %.

Найбільш уразливими позиціями, із погляду імпортозалежності, залишаються позиції «риба та рибопродукти», «плоди, ягоди та виноград», де частка імпорту перевищує встановлений 30-відсотковий граничний критерій цього індикатора, але на це є свої об’єктивні причини. Так, частка імпорту риби й рибопродуктів у фонді споживання населення становить 73 %. При цьому понад 90 % імпортних поставок припадає на види риб, які видобуваються виключно у водах морських економічних зон інших держав.

Таблиця 1

Споживання основних продуктів харчування населенням України на 1 особу, кг за рік (за даними Держкомстату України) (2)

Продукти харчування	Раціональні норми	Фактичні обсяги за роками				2014 до раціональної норми	2014 до 1990
		1990	2000	2010	2014		
М’ясо та м’ясопродукти	80	68	33	52	54,9	68,6	80,7
Молочні та молокопродукти	380	373	199	206,4	222,5	58,4	59,6
Яйце, шт	290	272	166	290	311	107,2	114,3
Хлібні продукти	101	141	125	111,7	108,4	107,3	76,9
Картопля	124	131	135	128,9	145	116,9	110,7
Овочі й баштанні	161	102	102	143,5	163,1	101,3	159,9
Плоди, ягоди та виноград	90	47	29	48	54	60,0	114,9
Риба та рибні продукти	20	17,5	8,4	14,5	10,8	54,0	61,7
Цукор	38	50	37	37,1	36,5	96,0	73,0
Олія	13	11,6	9,4	14,8	13,8	106,1	119,0

Ефективність використання земельних ресурсів має велике значення в економіці сільського господарства країни. Найбільшого значення ефективність використання земельних ресурсів набуває саме у тваринництві – галузі сільського господарства, яка використовує землю безпосередньо як природний ресурс та засіб виробництва. Кількість та якість отриманої продукції пов'язані з якісним станом, характером й умовами використання земельних ресурсів. Збільшення кількості та якості продукції тваринництва може бути успішно здійснено лише за умови значного підвищення ефективності використання земельних ресурсів, що набуває особливої актуальності в сучасних умовах ведення сільського господарства.

Таблиця 2

**Площа сільськогосподарських угідь та чисельність поголів'я ВРХ в Україні
(за даними Держкомстату України) (2)**

Рік	Площа с/г угідь, тис га	Рілля, тис. га	Сінокоси й пасовища, тис. га	Поголівя ВРХ, тис. гол	Щільність поголів'я на 1 гол/га		
					с/г угідь	ріллі	сінокосів і пасовищ
1982	42494,8	34339,0	7010,4	25464,4	0,6	0,74	3,0
2000	41829,5	32669,9	7838,0	9423,7	0,22	0,29	1,2
2015	41507,9	32541,3	7840,5	3750,3	0,09	0,12	0,48

Аналізуючи наведені дані, можна зробити висновок про те, що щільність ВРХ на сільськогосподарські угіддя зменшилася більше як у шість разів, що призвело до катастрофічного зменшення внесення органічних добрив і погіршення якості продукції рослинництва. Зменшення поголів'я ВРХ призвело до здороження продукції й зменшення її споживання.

Ємність пасовищ, тобто навантаження тварин на пасовище, залежить від його продуктивності, що визначається ґрунтово-кліматичними умовами, травостоєм, технологією вирощування трав й експлуатації пасовищ. На високопродуктивних культурних зрошуваних пасовищах можна утримувати 3–4 дійні корови на 1 га або виділити 0,25–0,33 га на одну голову, приблизно стільки ж коней, набагато більше овець та інших видів поголів'я. Таке саме навантаження дійних корів і в інших країнах – Великій Британії, Франції, Бельгії. Тільки для дуже високопродуктивних корів виділяють по 0,4–0,5 га на голову, для овець – до 0,2 га і більше на природних травостоях в Австралії і лише по 0,05–0,1 га – у Новій Зеландії.

Подальший розвиток галузей тваринництва в Україні пов'язується зі значним підсиленням кормової бази, передусім за рахунок інтенсивного використання пасовищ і сіножатей з одночасним запровадженням новітніх досягнень техніки, вітчизняного та зарубіжного досвіду з досліджуваної проблеми. Трансформаційні процеси в землекористуванні нині пов'язуються зі зменшенням орних земель в Україні з-за наявності великої кількості сильно еродованих, деградованих ґрунтів, їх подальшої консервації й переведення до складу площ, зайнятих під сіножатями і пасовищами. Природні кормові угіддя в натуральному їх стані відрізняються дуже низькою продуктивністю. Тому стає нагальним їх поверхове або докорінне поліпшення, організація культурних пасовищ і сіножатей зі значним підвищенням урожайності зелених та грубих кормів.

Задоволення потреб населення у продовольстві, у межах його купівельної спроможності, у 2014 р., як і в попередні роки, здійснювалося в основному за рахунок продукції вітчизняного виробництва. За даними Держстату, сукупні витрати домогосподарств становили 3708 грн на місяць. Із загальної суми домогосподарства витрачали на харчування 2114 грн на місяць. Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у 2014 р. становив 57,0 % при його 60-відсотковому граничному критерії.

У загальній структурі витрат на продукти харчування найвищу вагу займали витрати на м'ясо й м'ясопродукти – 25 % (486 грн на домогосподарство), молоко та молочні продукти – 14 % (275 грн), споживання яких становить 68,6 і 58,4 % від норми.

У той же час (2010–2015 рр.) у середньому Україна імпортувала на 673 864 тис. дол. м'яса й м'ясопродуктів та молока й молокопродуктів, що в еквіваленті становить більше ніж 18 млрд грн. Вартість продукції тваринництва, виробленої в Україні у 2015 р., становила 71,03 млрд грн, у тому числі продукція сільськогосподарських підприємств – 32,33 млрд грн, або 45,54 %, та господарств населення – 38,69 млрд грн, або 54,46 %.

Для виробництва й молока та м'яса в основному використовують одні й ті самі породи молочної худоби. Нам же потрібно запропонувати лінію розвитку тваринництва, при якій раціонально будуть поєднані молочне й м'ясне скотарство та враховані особливості кормових ресурсів регіону. Однак у

подальшому суттєвим гальмом розвитку сільськогосподарського комплексу регіону може стати неврегульоване функціонування ринку землі. Результатом цього може стати надмірна концентрація землі в одних руках, формування земельних латифундій та витіснення малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників і, як наслідок, скорочення бази розвитку сільського господарства й переробних галузей АПК. За цих умов для запобігання монополізації землекористування та забезпечення його ефективності, доцільно було б установити обмеження максимальних площ оренди земельних угідь в одних руках, а основним напрямом його розвитку має стати кооперація на засадах удалого поєднання цінностей демократії та індивідуального економічного інтересу, результатом чого є формування великотоварних за розмірами земельних площ агроформувань, які в технологічному й фінансовому відношенні здатні вживати заходів, спрямованих на відновлення родючості земель.

Проведення цих заходів призведе до імпортозаміщення продукції тваринництва, що дасть можливість створити в сільськогосподарських підприємствах додатково більше 34 тис. робочих місць при продуктивності праці у тваринництві в сільськогосподарських підприємствах – 237 990 грн (18 х 0,4554: 0,000238=34442) та збільшить надходження коштів в особисті селянські господарства на 9,8 млрд грн. Ці заходи дадуть можливість покращити соціальну та економічну ситуацію в сільській місцевості.

Висновки. Питання ефективного використання природних кормових угідь завжди було актуальним для сільського господарства України. Особливо гостро це питання постає в аспекті тваринництва, бо кількість та якість отриманої продукції залежить від якісного стану, характеру й умов використання природно-кормових угідь. Розвиток ринкової економіки змушує робити акцент на необхідності інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва країни, ефективного й раціонального використання її земельних ресурсів, розв'язання соціальних проблем у сільській місцевості, що вимагає реалізації на всіх рівнях управління комплексу організаційно-господарських та еколого-агрохімічних заходів, спрямованих на вдосконалення земельних відносин, зниження розораності сільськогосподарських угідь, підвищення відповідальності за їх ефективне й раціональне використання, стимулювання землеохоронної діяльності землекористувачів.

Джерела та література

1. Калинчик Н. В. Функционирование фермерських хазяйств и перспективы их развития: монографія/ Н. В. Калинчик, В. В. Мичук, Н. В. Лебедь, Е. А. Лисенко. Київ: ННЦ НАЭ, 2014. С. 46.
2. Статистичний збірник. Сільське господарство України / Державна служба статистики України. Київ, 2015.
3. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України за 2014»/Державна служба статистики України/під заг. кер. О. М. Прокопенка. Київ, 2015. 53 с.

References

1. Kalinchik N. F. The functioning of farms and perspectives of their development: the monograph N. V. Kalinchik, V. V. Mychuk, N. V. Lebed, E. A. Lysenko. K. NNC NAE, 2014. p. 46
2. Statistical compilation. The agriculture of Ukraine / The state statistics service of Ukraine. K. 2015
3. The statistic compilation Balance and consumption of basic foodstuffs population of Ukraine in 2014//State Statistics Service of Ukraine: In society. Coer. O HM Prokopenko. K. 2015. 53 p.

Стаття надійшла до редакції 29.03 2018 р.